

તા.૦૫.૦૧.૨૦૧૩ અતીથી વ્યાખ્યાન

અતીથી પદ્મશ્રી ડૉ. માધવમેનન

વ્યાખ્યાન આયોજક:— આર.એન.પટેલ ઈપ્કોવાલાસ્કૂલ ઓફ લો એન્ડ જસ્ટિસ
મું.વલ્લભ વિધાનગર

આ કર્મભૂમિ છે સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલની ડૉ. સની થોમસ અને ડૉ. અરૂણાયલમ સાથેની વાતચીતમાં મને જાણવા મળ્યું કે, તેઓ સરદારની આ ભૂમિ પર કામ કરવાનો કેવો ગર્વ અનુભવી રહ્યા છે. સરદાર પટેલ એક એવી વ્યક્તિ છે કે જેણે ભારતને એક અખંડ અને સ્વતંત્ર ભારતમાં બદલ્યું જેનો આપ સર્વે આજે ગર્વ અનુભવો છો. તમારામાંથી ઘણાને ખ્યાલ હશે કે સ્વતંત્રતાની લડાઈ વખતે ભારત મુખ્યત્વે અંગ્રજ શાસન નીચે હતું અને ભારતમાં ૬૦૦ થી વધારે અલગ-અલગ પ્રકારનાં રજવાડા હતા. દરેક રજવાડાની કાયદાકીય પદ્ધતિ પણ અલગ હતી તે સમયે હું પણ એક વિદ્યાર્થી હતો અને કેટલીક સંસ્થાઓના સહારે આ ચમત્કાર થઈ શક્યો.

ત્રાવણકોરના મહારાજાને પોતાનું રાજ્ય જાતે જ ચલાવવું હતું. તે ભારત કે પાકિસ્તાનમાં જોડાવા માંગતા ન હતા. ત્રાવણકોરના મહારાજાના ખ્યાતનામ દિવાન કાયદાના જાણકાર અને સુપ્રસિદ્ધ શિક્ષણ વિદ્ સર સી.પી. રામાસ્વામી ઐયર મહારાજાને સલાહ આપી કે જો આપ વધારે સમય રક્તક કરશો તો કદાચ તમને પણ કાશ્મીરના મહારાજાની જેમ વધારે સારી સગવડો અને શરતો મળશે. તમે અખંડ ભારતમાં જોડાવા માટે યોગ્ય શરતોની માંગણી કરી શકો છો. સરદારના આગ્રહને વશમાં થવાની ઉતાવળ ના કરશો. તેમણે ઘણો સમય રક્તક કરી પણ સરદાર પટેલે સમય સૂચકતા વાપરીને ઘણા બધા રાજાઓ અને મહારાજાઓને પોતાની કુનેહથી સમજાવી અખંડ ભારતમાં જોડ્યા. સરદારને ત્રાવણકોર પોલીસની મદદ લેવાની જરૂર ના પડી જેવી તેમને હેદરાબાદમાં જરૂર પડી.

સરદાર પટેલના દૃઢ નિશ્ચય, સમય સૂચકતા, દૂરદેશીપણા અને પોતાના દેશ માટે અનહદ લાગણી અને સમર્પણ વૃત્તિને કારણે ત્રાવણકોરના મહારાજા ખોટા સાબીત થયા તેવી રીતે ઘણાં મહારાજાઓ અને નિઝામ સરદાર પટેલને સમજવામાં ખોટા સાબીત થયા હતા.

હું સરદારના વખાણ એટલા માટે કરૂ છું કારણ કે મેં હમણાં જ સરદારના કરમસદની મુલાકાત લીધી છે. જ્યાં મેં જોયું કે સરદાર જેવા મહાન નેતા કેટલી સાદગી અને વિનમ્રતાથી

જીવ્યા અને તેમના પછી તેમના અનુયાયીઓ જેવા કે શ્રી. સી.એલ. પટેલ પણ તેટલીજ વિનમ્રતા અને સાદગીથી જીવન જીવી રહ્યા છે.

પોતાના દેશ અને તેના વિકાસ અને સલામતી માટે પોતાનું જીવન ઘસી નાંખ્યું પોતાના જીવનનાં તમામ સુખ ને ભૂલીને પોતાના દેશનો ઉદ્ધાર કર્યો. વળતર રૂપે કશીજ અપેક્ષા ન રાખી. આને જ સાચી પ્રેરણા કહી શકાય. તેવી જ પ્રેરણા મને અરૂણાયલમ અને સની થોમસમાં પણ જોવા મળે છે. તેઓએ એક વાત પણ કબૂલી છે કે તેઓને દરરોજ સરદાર પટેલમાંથી અવનવી પ્રેરણા મળતી જ રહે છે. હું ઈચ્છીશ કે ભારતનાં દરેક યુવાનને સરદાર પટેલમાંથી પ્રેરણા મળે અને તેના માટે આપણે ઈતિહાસ વાંચવો પડશે. આપણે એ જાણવું પડશે કે સરદાર પટેલે જે કામ તે સમયે કર્યું તે કેટલું અઘરું હતું તે સમયગાળો આજના કરતા ઘણોજ અલગ હતો. ભારતમાં તે સમયે ધર્મના નામે ભાગલા પડેલા હતા. ચારે બાજુ લોહીની હોળી ખેલાતી હતી. કોંગ્રેસ પક્ષમાંથી જ સરદારને જે સહારો મળવો જોઈએ તે મળ્યો ન હતો. અંગ્રજો ભાગલા પાડવાની નિતીથી શાસન કરતા હતા. દરેક રાજા, મહારાજા અને નિઝામ પોત પોતાની રીતે શાસન કરતા હતા. તે સમયે ધિરજ અને દિર્ઘદ્રષ્ટિ રાખી હતી. આ તમામ લોકો પાસેથી કામ કરાવવું કેટલું અઘરું થઈ પડ્યું હશે ? આવા હતા લોહ પુરૂષ સરદાર પટેલ. સદનસીબે આપણે તેમને કટોકટીનાં સમયે ગુમાવી દીધા. પરંતું જેટલો સમય તે જીવ્યા તેટલો સમય તેમણે અંખડ ભારત અને તેના દરેક નાગરિક માટે પોતાનો સિંહ ફાળો આપ્યો. જો તેઓ અત્યારે હોત તો ભારતની પરિસ્થિતી કંઈક અલગ જ હોત.

વધારે સમૃદ્ધ અને ખૂબ વિકસીત દેશમાં આપણે ગર્વથી સામેલ થઈ શક્યા હોત. આજે આ ઘડીએ આ જગ્યાએ ઉભા રહી હું સરદાર પટેલને મારી શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ કરું છું. મને ગર્વ છે કે હું આજે એમના સ્વપ્નરૂપી સંસ્થા સમક્ષ ઉભો છું.

ડૉ.અરૂણાયલમે મને અહિં બોલાવ્યો તેનો મને આનંદ છે. હાલમાં હું અમદાવાદમાં શિક્ષકોને તાલીમ આપવા આવ્યો છું. કાયદાનું શિક્ષણ કેવી રીતે આપવું તે વિષય પર મારે તાલીમ આપવાની છે. કાયદાનાં સંશોધન કેવી રીતે થઈ શકે. નવી કાયદાની કોલેજો કેવી રીતે બનાવી શકાય. આ તમામ વિષયો પર હું ધ્યાન આપવાનો છું. જે રીતે વૈશ્વિકરણ થઈ રહ્યું છે તે પ્રમાણે આપણે કાયદાની જાણકારી રાખવી જરૂરી બને છે. ૨૫ વર્ષ જૂના કાયદા અને તેના માળખા અત્યારે ઘણાં જૂના થઈ ગયા છે જેને બદલવાની જરૂર છે. જો આપણે ભારતને વિકસીત દેશ

બનાવવા માંગતા હોઈએ તો આપણે કાયદાની કોલેજને પ્રાધાન્ય આપવું પડશે. આ સંવિધાન માં ઘડવૈયાઓની દિર્ઘ દ્રષ્ટિ પ્રમાણે આપણે હવે ઘણાં ફેરફારની જરૂર છે. ગરીબી એ ભારતનો સૌથી સળગતો પ્રશ્ન છે. આપણાં સંવિધાનની જોગવાઈ અનુસાર દરેક વ્યક્તિને યોગ્ય સમયે યોગ્ય ન્યાય મળશે જ એવી જે ખાતરી આપવામાં આવી છે તે પ્રમાણે આવા લોકો દબાયેલા, કચડાયેલા અને ભેદભાવનો ભોગ બન્યા છે. ભારતમાં પછાત જાતિના લોકો, દલિત સમાજ અને અપંગ બાળકોને યોગ્ય તક અને સુવિધા મળતી નથી. તેનાથી તેઓ વંચિત રહી જાય છે. આવા લોકોને વ્યક્તિગત ન્યાય અને પૂરતી તક મળવી જોઈએ. જેથી તેઓ પોતાની વ્યક્તિગત છાપ ઉભી કરી શકે.

સામાજિક અને રાજકીય ભારતથી તેઓ અળગા રહી જાય છે આત્મ સન્માનથી અલગ થઈ જાય છે. જે તેઓને મળવા પાત્ર છે.

મને હજી એ નથી સમજાતું કે ગાંધીજી એ કેવી રીતે શ્રીમંત અને ગરીબ વર્ગને એક રાખીને અંગ્રેજો સામે આઝાદીની લડાઈ લડી હતી. આજ બાબતો આપણે આપણી જાતને પૂછવાની છે. જે આપણે કાયદાનો અભ્યાસ કરતી વખતે પોતાની જાતને કહીએ છીએ. આપણે જે સપથ લઈએ છીએ તેમાં આપણે દરેકને સમાજને હક મળે તેની વાત કરીએ છીએ પછી તે ભલેને તે દલીલ કે પછાત જાતિનો કેમ ના હોય. તદ ઉપરાંત ભારતની એકતા અને અખંડતા સર્વોપરી છે. દરેક ભારતવાસીએ આપણાં સંવિધાનનું સંપૂર્ણ પાલન અને અમલ કરવો જોઈએ. ખરેખર તો આ સમગ્ર ભારતનો સામાજિક મેનીફેસ્ટો છે. આપણે ૧૩૦ કરોડ ભારતીઓ એટલે કે પૃથ્વીવાસીઓનો છટો ભાગ. દરેક ૬૦મો માણસ ભારતીય છે. કેટલી જબરદસ્ત વાત કહેવાય. જે Knowledge Society માં આપડે રહીએ છીએ. તેમાં ૬૦ કરોડ યુવાનોને યોગ્ય શિક્ષણ અને કુશળતા આપવામાં આવે તો ભારત દરેક ક્ષેત્રમાં સર્વોપરી બની શકે છે. કારણ કે જ્ઞાન જ સર્વ શક્તિમાન છે. તે જ માણસનું સર્વશ્રેષ્ઠ પાસુ છે. ભારત સિવાયના બીજા દેશોની વાત કરીએ તો અમેરિકા કે યુરોપ જેવા મોટા ભાગના દેશોમાં વૃદ્ધોની સંખ્યા આપણા કરતા ઘણી વધારે છે. જ્યારે ભારતમાં સરેરાશ વયની વાત કરીએ તો ૧૮ થી ૩૦-૪૦ વચ્ચેના યુવાનોની સંખ્યાનો આંકડો અનેક ઘણો છે. પરંતું બદનસીબીની વાત એ છે કે ભારતે સૌથી શ્રેષ્ઠ ઈજનેરો, ડોક્ટરો, વકીલો અને વહીવટી કુશળતા વાળા માણસો દુનિયા માટે જ તૈયાર કર્યા છે. આપણું યુવાધન અમેરિકા અને યુરોપમાં જઈને વસ્યું છે. જો આવા જ લોકોને ભારતમાં જ પોતાની ક્ષમતા

બતાવવાનો અને વિકસવાની તક મળે તો દાખલા તરીકે ગુજરાત રાજ્યોનો જે રીતે વિકાસ થઈ રહ્યો છે, તે જ રીતે દલીલ અને પછાત જાતીનો પણ વિકાસ થઈ શકે છે.

આ એક મહત્વનો પ્રશ્ન છે. મારૂ કહેવું એ જ છે કે અત્યારે આપણે એક એવા તબક્કે આવીને ઉભા છીએ કે જ્યાં આપણું સંવિધાન ભારતને હજી પણ ૧૦૦ થી ૨૦૦ વર્ષ આગળ લઈ જઈ શકે છે. તમે તમારી જાતને ભારતીય કેમ કહો છો ? શું તમે ભારતમાં જન્મ્યા છો એટલે ? શું તમને ભારતનું નાગરિત્વ મળ્યું છે એટલે ? કોઈ પણ મદ્રાસી, પંજાબી, રાજસ્થાની, ગુજરાતી કેવી રીતે ભારતીય બને છે ? શું આપણી સંસ્કૃતિ આપણને ભારતીય બનાવે છે ? જો તેમ હોય તો શું પાકિસ્તાન અને બાંગ્લાદેશની સંસ્કૃતિ આપણાં કરતા અલગ છે ? આમ, જોઈએ તો આપણે બધાંજ પહેલા એક હતા તો આપણી સંસ્કૃતિ પણ એક જ થઈ કહેવાય. સંસ્કૃતિથી આપણે ભારતીય નથી બનતા. પરંતુ આપણા સંવિધાનથી આપણે ભારતીય બનીએ છીએ. નહીતર આપણે પણ યુગોસ્લાવીયાની જેમ જ દરેક રાજ્યમાં વહેંચાયેલા હોત. જો સરદાર પટેલ ના હોત તો આપણે ક્યારનાય નાના – નાના ભાગમાં વહેંચાઈ ગયા હોત. કારણ કે આપણો દેશ વિભિન્ન ધર્મો અને સંપ્રદાયનો બનેલો છે. આપણે દરેક બાબતમાં એકબીજાથી અલગ છીએ ભાષા, ખોરાક, ધર્મ, વર્તણૂક દરેક બાબતમાં આપણે એકબીજાથી અલગ છીએ. વિદેશીઓને એ જ વાતનું તો આશ્ચર્ય છે કે આપણે આટલી બધી વિભિન્નતા હોવા છતાં એકતાથી કેમના જીવીએ છીએ. તેથી જ તો અંગ્રજોને એવું લાગ્યું કે આઝાદી પછી પણ આપણે અલગ-અલગ ભાગમાં વિભાજીત થઈ જઈશું. તેથી તો ચર્ચાલે કહ્યું હતું કે ભારત આઝાદીને લાયક નથી. આપણે આમ પણ એકબીજાથી બિલકુલ અલગ છીએ.

લોકો ધાર્મિક પ્રથાને પણ પરંપરા ગણે છે. કારણ કે આપણા દેશમાં દરેક ને બધી જ બાબતની સ્વતંત્રતા છે. આ બધી જ બાબત આપણને એક બીજાની જોડે જે જોડી રાખે છે તે છે ભારતીય સંવિધાન છે, અને તેજ એક મદ્રાસીને પંજાબી સાથે જોડે છે. આપણે આપણા સ્વતંત્ર સેનાનીઓ અને સંવિધાનના ઘડવૈયાઓનો આભાર માનવો જોઈએ કારણ કે તેમને જ કારણે આપણે ત્યાં વિભિન્નતામાં પણ એકતા રહેલી છે.

આ વર્ષથી આપણી આ લો કોલેજ શરૂ થઈ છે. તેના માટે અભિનંદન, અને તમે બધા નસીબદાર છો કે તમે આ લો કોલેજમાં ભણો છો. કારણ કે આ લો કોલેજના સ્થાપક શ્રી પટેલ સાહેબ, પ્રિન્સિપાલ સમાજ અને મંડળ બધાની નજર તમારા ઉપર છે. તમે જ આવનારા

ભવિધ્યના નેતાઓ છો. તમે લોકો જ આ લો કોલેજ આર.એન. પટેલ ઈન્કોવાલા સ્કૂલ ઓફ લો એન્ડ જસ્ટીસને દેશ અને દુનિયા ભરમાં આગળ લઈ જશો. તેથી તમારી વધારે સંભાળ રાખવામાં આવે છે. દરેક શિક્ષક તમારું વધારે ધ્યાન રાખશે. તમને દેશનાં સર્વશ્રેષ્ઠ કાયદાવિદ બનાવા માટેના તેમના પ્રયત્નો રહેશે. પરંતું જો તમે તેમ કરાવમાં નિષ્ફળ ગયા તો આ કોલેજનું નામ અને ખ્યાતી નીચું આવી જશે. કારણ કે તમે આ કોલેજની પ્રથમ બેચનાં વિદ્યાર્થીઓ છો. તમે આ કોલેજથી ઓળખાશો. તમારે તમારી જવાબદારી પૂરી રીતે નિભાવવી જોઈએ. તમારે સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ અને તેમની કર્મભૂમિને ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ. સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલ તેમના કુશળ વહિવટ અને દિર્ઘ દષ્ટિને લીધે જાણીતા છે. તેથી મારી ઈચ્છા છે કે આ કોલેજ સ્કૂલ ઓફ લો એન્ડ જસ્ટીસને બદલે સ્કૂલ ઓફ લો એન્ડ ગવર્નન્સથી ઓળખાય કારણ કે આજે ભારતમાં જે ઉણપ છે તે સારી વહીવટી સુઝ અને સારા વહીવટી કુશળ નેતાઓની છે. આપણા કાયદા માટેના જાણકારી ની ઉણપ છે. દેશનો કુશળ વહીવટ કરવો એ કોઈ સરળ બાબત નથી. અને ખાસ કરીને ભારતમાં અનેક વિધ વિવિધતા રહેલી છે. આપણા દેશના રાજકારણથી તો આપ સર્વે વાકેફ છો જ.

આપણે કાયદાઓ અને કાયદાની સંસ્થાઓ બનાવવી છે. જે દેશને યોગ્ય પદ્ધતિથી ચલાવી શકે અને નાગરિકોને પૂરતી સગવડ અને સલામતી પૂરી પાડી શકે, આમ કરવામાં કેટલીક બાબતોનું ધ્યાન રાખવું પણ જરૂરી છે. જેવી કે કેન્દ્ર અને રાજ્ય વચ્ચેના વૈચારિક મતભેદો ઉપરાંત કોઈપણ રાજકીય વહીવટી પદ્ધતિમાં ત્રણ લેવલ હોય છે. જેવા કે કેન્દ્ર, રાજ્ય અને ગ્રામ્ય લેવલે આ રીતે કામ કરવું એ એક પડકાર સમાન છે. આ પ્રકારની કાયદાની કોલેજો વિદ્યાર્થીઓને આ પ્રકારે કામ કરવાની રીતો શીખવાડશે. વિદ્યાર્થીઓને કાયદામાં વધારે સંશોધન કરવા પ્રેરીત કરશે. ઉપરાંત સંવિધાનીક રીતે વર્તતા શીખવશે. જેથી કરીને જ્યારે નદી ના પાણી બાબતે માથાકૂટ થાય તો એકબીજાના માથા ફોડવાને બદલે સમજણથી મુશ્કેલીનું નિરાકરણ લાવી શકાય. ઉદાહરણ તરીકે કાવેરી નદીના પાણી માટે તામીલનાડુ અને કર્ણાટક વચ્ચે ઘણી બધી માથાફોડ થઈ હતી. એકબીજા સામે કરેલા કોર્ટ કેસને લડવા માટે કરોડો રૂપિયાનું રાંધણ કરી ચૂક્યા છીએ. અને નદીનું પાણી વહીને અરબ સાગરમાં ભળી રહ્યું છે. કેટલી મૂર્ખતા ભરેલું કાર્ય કહેવાય. શું આપણે આ મુશ્કેલીનું યોગ્ય રીતે બુદ્ધિથી નિરાકરણ લાવવા આપણે સક્ષમ નથી ? તેથી જ વહીવટમાં કાયદાનો બહુ જ મહત્વનો ભાગ છે. કેવી રીતે જરૂરી એવા સ્ત્રોતનો યોગ્ય ઉપયોગ થઈ શકે કે જેથી દરેકને તેનો લાભ મળે. યોગ્ય સંસ્થાઓ સ્થાપવાની જરૂર એટલાજ માટે

છે કે જેથી આવી દરેક બાબતોનું યોગ્ય રીતે નિરાકરણ આવી શકે. જેને કારણે આપણે આપણા નાગરિકોને ગુણવત્તાસભર અને સ્થાયી જીવન આપી શકીએ.

આ દિર્ઘદષ્ટિની બાબત છે આ બધું જ કરવા માટે બૌદ્ધિકતા કેળવવાની જરૂર છે. તેનાથી જ ઉજવળ ભવિષ્ય મેળવી શકાય. એ દિર્ઘદષ્ટિ આપણા સંવિધાનમાં બતાવેલી જ છે. મારા મંતવ્ય અનુસાર આપણે સ્કૂલ ઓફ લો એન્ડ ગર્વન્સની જરૂર છે. કદાચ થોડું મોડું થયું હશે તેમ છતાં તેનું કારણ એ છે કે જો આવી કોઈ કોલેજની સ્થાપના થશે તો તેનો અભ્યાસક્રમ પણ તેને લગતોજ હશે. ભણાવવાની પદ્ધતિ અને શિખવવામાં આવતા પાઠો પણ તેવા જ હશે. તેને લગતા વિષયો પર સંશોધનો થશે અને તેના પરીણામરૂપે અનેક નવા સિમચિન્હો પ્રબળ થઈ શકે.

ગઈકાલે ડો. અરૂણાયલમે આપેલી આ કોલેજની માહિતી પુસ્તીકાથી મને જાણવા મળ્યું કે સરદાર પટેલે સ્વતંત્ર અને સમૃદ્ધ ભારતનું સ્વપ્ન જોયું હતું જેને માટે તેમણે કેટલીક પદ્ધતિઓ વિશે પણ વિચાર્યું હતું. જેને મેં આ કોલેજની માહિતી પુસ્તિકામાંથી જાણી. સરદાર પટેલે વિચાર્યું હતું કે ભારતનો આધુનિક વિકાસ કરવા માટે ગામડાનો વિકાસ જરૂરી છે. ગાંધીજીએ પણ આ વાત કરી હતી. તેમણે પણ ગામડાનો વિકાસ કરવાની વાત કરી હતી. આધુનિક શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સ્થાપવી, જ્ઞાન વગર આધુનિક દુનિયામાં કશું જ મેળવી શકાતું નથી. જ્યારે આપણે વૈશ્વિક દુનિયાની વાત કરતા હોઈએ તો જ્ઞાન પણ વૈશ્વિક હોવું જોઈએ. શિક્ષણ એટલે બીજાને રોજગારી અપાવી શકે, નહીં કે ફક્ત જ્ઞાન પુરું પાડવું અને જો આવું થાય તો આપણામાં રહેલી શક્તિઓનો વ્યય થયો કહેવાય. ઉચ્ચ શિક્ષણે લોકોને કુશળતા અને કેળવણી આપવાની હોય છે. કહેવાનો અર્થ એ છે કે તમારામાં રહેલી કુશળતાને તમારે બજારમાં વેચવાની છે. દુનિયાના કોઈપણ ખૂણે જાવ તો તમારી કુશળતા અને કેળવણીથી તમને યોગ્ય દિશા ચિંધી શકે. તેથી જ ઉચ્ચ ગુણવત્તા સભર શિક્ષણ અને કેળવણી જરૂરી છે. પછી જો કોઈ વિષય હોય, મેડીકલ, ઈજનેરી, લો, ફિલોસોફી કે ઈતિહાસ. કૃષિ નો વિકાસ પણ એટલો જ જરૂરી છે. પણ ક્યો વકિલ કૃષિ વિશેની વાત કરશે ? ક્યા જર્જને ખેતી સાથે સબંધ છે ? કાયદાના નિષ્ણાતોને ખેતી વિશે સમજ છે ખરી ? ભગવાનનો આભાર કે આપણે ખેતી અને તેની ઉપજ માટે જરૂરી એવું ધાન્ય ઉગાડીએ છીએ નહીતો ૧૩૦ કરોડ ભારતીયોને કેવી વિકટ પરિસ્થિતિનો સામનો કરવો પડત. શું આપણે તેની આયાત કરી શક્યા હોત. ખેતી દ્વારા તેલનું ઉત્પાદન ન થઈ શકે પણ બાયોગેસ એ ખેતીની જ ઉપજ છે. તેથી જ સરદાર પટેલ ગામડાના વિકાસની સાથે સાથે ખેતીમાં આધુનિકરણને પણ પ્રોત્સાહીત કર્યું. તદઉપરાંત સરદાર પટેલ સહકારી પ્રવૃત્તિના પણ હિમાયતી હતા.

આજકાલ આર્થિક વિકાસનો દોર ચાલી રહ્યો છે અને આર્થિક વિકાસનો આધાર ખૂબ જ મોટી સ્પર્ધા પર રહેલો છે. સરદાર પટેલે સ્પર્ધાત્મક વિકાસને બદલે હકારત્મક વિકાસની વાત કરી હતી. પરંતુ જ્યારે આપણી દુનિયા સ્પર્ધામાં ભાગ લેતી હોયતો આપણાથી કેવી રીતે પાછળ રહેવાય. આપણે જે બાબતોમાં સારા સ્પર્ધાત્મક હોઈએ તેમાં તો આપણે આગળ વધવું જ જોઈએ પરંતુ જ્યારે આપણે જે ગ્રામ વિકાસની વાત કરીએ, કૃષિ વિકાસની વાત કરીએ અને સકારાત્મક સમાજની વાત કરીએ ત્યારે આપણે આણંદને કેવી રીતે ભૂલી શકીએ લોકોએ આઈ.આઈ.એમ, અમદાવાદ વિશે સાંભળ્યું હશે. ઘણા લોકોએ ઈરમા વિશે જાણ્યું હશે. સહકારત્મક પદ્ધતિથી ઉત્પાદન ક્ષમતામાં વધારો થઈ શકે છે. માણસોમાં રહેલી ક્ષમતામાં વધારો થઈ શકે છે. આ દરેક બાબત આણંદમાં સાચી સાબિત થઈ છે. જેને દુનિયા સફેદ ક્રાંતિથી ઓળખે છે.

મને એવું લાગે છે કે જો આપણે સહકારત્મક પદ્ધતિથી ડેરીનો વિકાસ કરી શકીએ છીએ. કુપોષણથી આપણા બાળકોને વિકાસ રૂંધાયો છે તાજેતરમાં પ્રધાનમંત્રીશ્રી એક અહેવાલમાં જણાવ્યું છે કે ભારતમાં ૩૩% બાળકોમાં કુપોષણની મુશ્કેલી છે. આ ખરેખર ભારત દેશ માટે શરમજનક કહેવાય. કુપોષણને શું સમજશો ? તમારામાં રહેલી ક્ષમતા અને શક્તિઓનો અધુરો વિકાસ એટલે કુપોષણ. પાંચ વર્ષની ઉંમરે પહોંચતા પહેલા જ અવસાન થવું. કુપોષણ એટલે અધુરું શિક્ષણ અને જો આપ પાંચ વર્ષથી વધારે જીવી ગયા તો પણ શિક્ષણ અને અભ્યાસ માટે કોઈ પ્રયત્ન નથી કરી શક્યા, પાછળથી આપણે પુરતું પોષણ આપવામાં આવે તો પણ આપણો વિકાસ ન થઈ શકે. આનું કારણ શું હોઈ શકે છે. આપણે પાસે પૂરતા સ્ત્રોત નથી કે જેની આપણે આપણા બાળકોને પૂરતું પોષણ પણ નથી આપી શકતા. શું બાળકોને એટલા માટે શાળાએ મોકલવામાં આવે છે કે તેમને ત્યાં મધ્યાહન ભોજન આપવામાં આવે છે ? આપણી નોલેજ સોસાયટીનો ઉપયોગ ક્યા થાય છે? શું આપણે માનવ સ્ત્રોતમાં આપણું રોકાણ કરીએ છીએ ? હા તેથી કાચદાનું કામ છે કે સંવિધાનમાં જે કોઈ પણ વાત કરવામાં આવી હોય તે પ્રમાણે કામ થાય છે કે નહીં તેની તકેદારી રાખવા હું હમૈશા જાહેરમાં જ કહું છું. જેનો ઘણાં લોકો અને સમુહનો વિરોધ પણ કરે છે. પંડિત જવાહરલાલ નહેરૂએ જણાવ્યા અનુસાર સ્વતંત્રતાના ૧૦ વર્ષમાં જ (આર્ટિકલ ૪૪) ભારતનાં તમામ બાળકોને ૧૪ વર્ષની ઉંમર સુધી ફરજીયાત મફત શિક્ષણ આપવું અને તે વખતે બાળકોની સંખ્યા ખુબજ ઓછી એવી લગભગ ૧૩૦ લાખ જેવી જ હતી. ખૂબ જ નજીવા રોકાણની મદદથી આ કામઈ થઈ શક્યું હોત. પરંતુ આજે ભારત દુનિયામાં સૌથી વધારે નિરક્ષરો ધરાવતો દેશ છે. નિરક્ષરતા અને કુપોષણની મદદથી આપણે શું કરી શકીશું. આમ શા માટે થયું.

નિરક્ષરતા નાબૂદ કેમ ના થઈ શકી ? તે સમયે પંડિત નહેરૂ ડેમ અને પાવર પ્લાન્ટ બનાવવા માંગતા હતા તેમા કશું ખોટું ન હતું પરંતુ તેમણે સંવિધાનમાં જણાવવામાં આવેલ મહત્વની બાબત પર પુરતું ધ્યાન નહોતું આપ્યું.

છેલ્લા ૬૫ વર્ષથી આપણે શિક્ષણ એ આપણો મૂળભૂત અધિકાર છે તેની લડાઈ લડી રહ્યા છીએ અને આપણા સુપ્રીમકોર્ટની અનેક બાબતની દબલગીરીને કારણે જ શક્ય બન્યું છે. ભણેલા ગણેલા લોકો પોતાની બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરીને જ મતદાન કરે છે. તેમને તમે તમારી વોટ બેન્કના ગણી શકો. આ બાબતે ઘણો વિરોધાભાષ પ્રવર્તે છે. આજ કારણે લોકોને નિરક્ષર અને અભણ રાખવામાં આવતા તેથી જ આપણા શ્રી પટેલ સાહેબ જે કરી રહ્યા છે તે ખૂબ જ ઉમદા કાર્ય છે. ગામે ગામ આ કાર્ય વિસ્તરવું જોઈએ. તો જ નિરક્ષરતા નાબૂદ થશે. શિક્ષણ એ મૂળભૂત અધિકાર છે અને તે દરેકને યોગ્ય રીતે મળવો જ જોઈએ. સમાજે આ બાબતે સક્રિય કામ કરવું પડશે. જો ગુજરાતમાં ૧૦% લોકો પણ અભણ અને નિરક્ષર હશે તો પછી વાઈબ્રન્ટ ગુજરાત સફળ કેવી રીતે થઈ શકે.

મેં અરૂણાચલમને જણાવ્યું છે કે આપણે બીજી લો કોલેજ જેવી કે હાવર્ડ લો સ્કૂલને ધ્યાનમાં ન લેતા આપણી જરૂરીયાત પ્રમાણેનાં સર્જનાત્મક સંશોધનાત્મક અને સમાજ ઉપયોગી થઈ શકે તેવો અભ્યાસક્રમ બનાવવો જોઈએ. જેથી કરીને આપણે અડધાથી વધારે ભારતને મદદરૂપ થઈ શકીએ, જે છેલ્લા ૬૮ વર્ષથી પછાત રહ્યું છે. જે વિદ્યાર્થીઓ મને અત્યારે સાંભળી રહ્યા છે તે કદાચ એવું તો નથી જ સમજતાને કે હું તેમને ગામડા જઈને રહેવાનો આગ્રહ કરી રહ્યો છું. તેઓ કદાચ અવું વિચારતા હશે કે શા માટે તેઓ કોર્પોરેટ ક્ષેત્રમાં કામ કરીને રૂપિયા ના કમાઈ શકીએ. કારણ કે બીજા આ જ કામ કરી રહ્યા છે તો અમે શા માટે પછાત રહીએ. તેમની વિચારસરણી ખોટી નથી. લોકો ગરીબ એટલા માટે છે કારણ કે તેમને યોગ્ય સમયે જરૂરી ન્યાય મળ્યો નથી. આવા લોકો હમ્મેશા ઘુણાનો શિકાર બન્યા છે. લોકો ન્યાય ઝંખે છે. ન્યાયઘીશો અને વકીલો ફક્ત પ્રતિનિધિઓ છે જે કાયદાની મદદ લઈ લોકોને ન્યાય અપાવી શકે છે. જો તમે અર્જુનસેન ગુપ્તાનો રીપોર્ટ વાંચશો તો તેમા એમણે જણાવ્યું છે કે લગભગ ૭૦% લોકો ગરીબી રેખા નીચે જીવે છે. પરંતુ ગરીબી રેખા ક્યાંથી દોરવી તે પણ સળગતો પ્રશ્ન છે. જો આપણી પાસેના જેટલા સ્ત્રોત છે તેની મદદથી શું આપણે લોકોને પ્રાથમિક સુવિધાઓ આપી શકીએ. જીવન જીવવાની તક ન આપી શકાય. માણસના જીવન જીવવાની પ્રાથમિક જરૂરિયાતો જેવી કે શિક્ષણ આપવાની પ્રવૃત્તિ જરૂરી છે. શું આપણે કાયદાની મદદથી આપણા ભારતવાસીઓને

પ્રાથમિક જરૂરીયાતો ના પૂરી પાડી શકીએ ? કે પછી આપણે ક્રાંતિ કરવાની જરૂર છે જેવી માઓવાદીઓ લોકોને મારીને કરે છે. કેટલાંક લોકો અતિશય ગરીબી અને શોષણમાં કેવી રીતે જીવી શકે છે. આવી પરિસ્થિતિ હોવા છતાંય તમારા દેશમાં હિંસક ક્રાંતિ કેમ નથી થતી. મેં તેમને કહ્યું કે ભારતીયો ભગવાનથી ડરે છે. જ્યારે પણ તેમના જીવનમાં કોઈ મુશ્કેલી આવે છે ત્યારે તેઓ એવું વિચારે છે કે પાછલા જન્મમાં તેમણે કોઈ પાપ કર્યું હશે તેના પરિણામે જ તેઓ અત્યારે દુઃખી થઈ રહ્યા છે. આ જન્મમાં બધાં જ દુઃખો ભોગવી લઈશું તો આવતા જન્મમાં સુખેથી જીવી શકીશું. બસ આવું જ આપણને માનતા કરી દેવામાં આવ્યા છે. તેથી જ હું હમોશા કહું છું કે કાયદાના વિદ્યાર્થીઓને ખૂબ જ મહત્વનું કામ કરવાનું છે. હું એજ નથી કહેતો કે મુશ્કેલીનું નિરાકરણ હોઈ શકે પરંતુ તમારી પાસે ઘણાં સારા શિક્ષકો છે જે તમને હમોશા પ્રોત્સાહિત કરશે. ઉપરાંત શ્રી પટેલ સાહેબ અને તેમના સાથીઓ તમને હમોશા મદદરૂપ થતા રહેશે.

જ્યારે ડો. આંબેડકરે સંવિધાનને લોકસભામાં રજૂ કર્યો ત્યારે તેમણે કહ્યું હતું કે આપણે રાજકીય ન્યાય મેળવી લીધો છે. કારણ કે સ્વરાજથી આપણે દરેક વ્યક્તિનું યોગ્ય મૂલ્ય આંકીએ છીએ દરેક વ્યક્તિને મત આપવાનો અધિકાર મળ્યો દરેક વ્યક્તિને ચુંટણી લડવાનો અધિકાર મળ્યો. દરેક વ્યક્તિ સત્તા મેળવી શકે છે. તેથી આપણે કહી શકીએ કે આપણને રાજકીય ન્યાય મળ્યો છે. તેમણે વધુમાં જણાવ્યું કે જો આપણે જેટલી બને તેટલી ઝડપથી આર્થિક ન્યાય અને સામાજિક ન્યાય નહીં મેળવીએ તો આપણા રાજકીય ન્યાયનું અવમૂલ્યન થશે. એમનો કહેવાનો મતલબ એ હતો કે મોટાભાગના લોકોને પ્રાથમિક જરૂરીયાતોથી વંચિત રાખવા જેથી તેઓ કુદરતી રીતે મોતનાં મુખમાં ધકેલાય. આપણે આ આઝાદી અને પ્રજાસત્તાકને લાંબો સમય જાળવી નહીં શકીએ. તેમ છતાં આપણે સારી રીતે આગળ વધી શક્યા છીએ તો તેનો સંપૂર્ણ શ્રેય ભારવાસીઓને જ જાય છે. પરંતુ કાયદાના જાણકારની રીતે આપણાથી આમ ના થઈ શકે નહીં તો લોકો કહેશે કે જો કાયદામાં અન્યાય થઈ શકે તો બીજા દરેક ક્ષેત્રમાં અન્યાય થતો હતો. ન્યાય એ કેટલાક મુઠ્ઠીભર લોકોની જાગીર નથી કે તે લોકો કાયદાને ખરીદી શકે ભારતમાં કાયદો અને તેના દ્વારા મળતી સગવડોને પ્રાપ્ત કરવા માટે આપણે જસ્ટીસ ભગવતીએ આપેલા ત્રણ 'એ' ને ધ્યાનમાં રાખવા જરૂરી છે. (૧) Awareness - જાગૃતિએ દરેકનો અધિકાર છે તે દાનમાં મળતી વસ્તુ નથી દરેક નાગરિક તેને મેળવી શકે છે, માંગી શકે છે. લોકોમાં જાગૃતિ નથી ઘણા ગામડાનાં લોકોને એ પણ ખબર નથી કે ભારત આઝાદ થઈ ગયો છે. આવી પરિસ્થિતિમાં પૂરતી જાણકારી અને જાગૃતિ વગર આપણને એ પણ નથી સમજાતું કે આપણે પરિસ્થિતિનો ભોગ બની

રહયા છીએ. જો તમે કોઈ કર્મચારીને લઘુત્તમ વેતન ચુકવતા નથી કારણ કે આપણા સમાજમાં બેકારી ફેલાયેલી છે અને ૨૦ રૂપિયા માટે કોઈ પણ વ્યક્તિ આખો દિવસ કામ કરવા તૈયાર થઈ જશે તે હળાહળ અન્યાય કહેવાય તે વ્યક્તિ ને ખબર નથી કે તે અજાણતાનો ભોગ બની રહ્યો છે. તેને એ પણ ખબર હોતી નથી કે તેને તો ખરેખર ૬૦ કે ૭૦ રૂપિયા લઘુત્તમ વેતન રૂપે મળવાપાત્ર છે. આ પરિસ્થિતિમાં વ્યક્તિ કાયદાથી અજાણ છે અને તેના માટે તેનું શોષણ થાય છે. આપણી પદ્ધતિમાં કાયદાથી અજાણ રહેલા માટે કોઈ સગવડ નથી. ઉપરાંત જો તમને તમારા મળવાપાત્ર હકોની જાણકારી હોય તો પણ તે હકો ક્યાંથી અને કેવી રીતે મેળવવા તેનાથી અજાણ હોય છે. આનો અર્થ એ થયો કે ન્યાય મેળવા માટેની લાયકાત કેળવવી પડે.

હું આપણા સંવિધાનના હેતુઓ વિશે વાત કરૂ તો તે ફક્ત કાયદાની મદદથી જ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે અથવા તો ક્રાંતિથી તે હેતુઓ પ્રાપ્ત થઈ શકે. ભારતનાં ૧૫૦ જીલ્લાઓ માઓવાદીઓના નેજા હેઠળ છે તે ખરેખર શરમજનક કહેવાય. ભારત દેશની આઝાદીનાં ૬૦વર્ષ પછી પણ ત્યાં કાયદાનો અમલ થઈ શકતો નથી. આ કેમ થયું? કારણ કે ત્યાં કોઈ વિકાસ નથી ન્યાય અને કાયદો વ્યવસ્થા નથી તો લોકો ઘણી રાહ જોઈ હશે. જો આપણી જોડે પણ આવું થયું હોત તો આપણે પણ રાહ જોતા હોત. આવો માણસનો સ્વભાવ છે. આ બાબતે આપણે લોકોને દોષના દર્શ શકીએ. પોલીસ પણ તેમની પર દમન ના કરી શકે. આપણા તે લોકો મરી રહયા છે તો પછી લડતા – લડતા મરવું સારું. જો તમે આપણા દેશમાં કાયદો અને વ્યવસ્થા, લોકશાહી અને માનવધિકારને જાળવી રાખવા માંગતા હોય તો આ બધી જ બાબતો પર ધ્યાન આપવું પડશે. નહીતર છેલ્લા ૬૦ વર્ષથી આપણે જે કાંઈ પણ મેળવ્યું છે તેનો નાશ થશે.

આપણા સંવિધાનની પ્રસ્તાવના માં જણાવવામાં આવેલ વખતો વખતના ફેરફારને ધ્યાનમાં લેવા જરૂરી છે. આપણા રાજકારણીઓ કે જેઓ ચૂંટણીમાં જીત્યા પછી પોતાની ફરજો ભૂલી જાય છે. જેમાનાં મોટેભાગના નેતાઓએ ભારતીય સંવિધાન ક્યારેય વાંચ્યું હોતું નથી. આમતો તેઓ ભારતીય સંવિધાનને ધ્યાનમાં રાખીને સત્તાનાં શપથ લે છે પરંતું કેટલાક રાજકારણીઓ ભારતની આઝાદી પછી જનમ્યા હોય છે. જેઓને ભારતીય સંવિધાન વિશે કોઈ જ જાણકારી હોતી નથી. ભારત દેશે આઝાદી કેવી રીતે મેળવી તેનાથી તેઓ અજાણ હોય છે તેઓએ ના તો ઈતિહાસ વાંચ્યો હોય છે ના તો ભારતીય સંવિધાન. કારણ કે તેઓ ફક્ત રૂપિયા ભેગા કરવામાં જ વ્યસ્ત હોય છે. તેથી હું ભારપૂર્વક કહું છું કે કાયદાના વિષયના વિદ્યાર્થીઓ અને તેને સંલગ્ન લોકોની એ જવાબદારી બને છે કે તે આવા રાજકારણીઓને જ્ઞાન પૂરૂ પાડે. મને નથી

બબર કે બાર કાઉન્સીલ ઓફ ઈન્ડિયા આ કાર્ય કરવા સક્ષમ છે કે નહિ શું તેઓ કાયદાનાં અભ્યાસક્રમમાં કંઈ કરી શકશે જે આવનારા ભારતને મદદરૂપ થઈ શકે. તેથી જ હું ભારત સરકારને વિનંતી કરું છું કે તેઓએ લીગલ એજ્યુકેશન એક્ટ પસાર કરીને આમ કરવાની જે સત્તા બાર કાઉન્સીલ ઓફ ઈન્ડિયા જોડે છે તે પોતાની પાસે રાખવી જોઈએ. કે એક વકીલને લઘુત્તમ લાયકાત કેટલી હોવી જોઈએ તે તેઓ નક્કી કરી શકે. આપણે વકીલ કે નોટરીને એક સામાન્ય નાગરિક, રાજકારણી કે પોલીસી એક્ટ તરીકે એનક વિધ રોલમાં જોઈએ છીએ. બાર કાઉન્સી જે સમજે છે તેનાથી વિશેષ કામો એક વકીલ કે નોટરીએ કરવાનું છે. જે લોકો કોર્ટ સુધી નથી પહોંચી શક્યા તેઓનો શું વાંક ?

મારું એવું માનવું છે કે આપણે કાયદાને બિલકુલ અલગ દષ્ટિકોણથી વિચારવાની જરૂર છે કે જે એવા લોકોને મદદરૂપ થઈ શકે કે જે તે સમયે કાયદાથી અને ન્યાયથી વંચિત રહી ચૂક્યા હોય. કાયદાની મદદથી સામાજીક ઉત્થાન થઈ શકે છે આપણે એવા વકીલોની જરૂર છે. જેઓ ઉત્સાહપૂર્વક અને ખંતથી પોતાની ફરજો નિભાવે નહીં કે સામાન્ય વકીલોની જેમ કેસ ને ગમે તેમ કરીને આગળ ખેચ્યા કરે. આપણો ભવિષ્યના વકીલો વિશેનો આપણો વિચાર બદલવાની જરૂર છે. મને એવું લાગે છે આવનારા ૧૦ થી ૨૦ વર્ષમાં કોર્ટમાં ઓછામાં ઓછા વકીલો જોવા મળશે. અને વધુને વધુ વકીલો સલાહકાર તરીકે, આયોજક તરીકે સરકારને સલાહ આપવાના કામમાં હશે. ઉપરાંત બીજા અનેક કાર્યો હશે જેને કારણે તેમને કોર્ટમાં વકીલાત કરવા જવાની જરૂર પડશે નહીં. જો તે પ્રક્રિયામાં કોઈ મુશ્કેલી ઉદભવશે તો આ એજ વકીલો હશે જે કોર્ટની બહાર સમાધાન અને સુલેહ કરાવશે. જેથી કરીને કોર્ટ કેસના ચક્રકરમાંથી સામાન્ય માણસ બચી શકે. અને દેવાદાર થતા અટકી શકે. આમ પણ આપણી કોર્ટમાં ૩ કરોડ કેસ પડ્યા છે અને લોકો કહે છે કે આ બધા કેસનો નિકાલ કરતા બીજા ૩૦૦ વર્ષ લાગશે. એમાં પાછો આપણે વધારો કરીએ છીએ. લોકોમાં ન્યાય માટેની ખોટી માન્યતા અને વિશ્વાસ રાખવો એ પણ ન્યાયનું અપમાન કર્યા બરાબર છે. પિતાના મૃત્યુ પછી દિકરા કેસને આગળ ચલાવે છે.

અમેરિકાનાં વકીલોની વાત કરીએ તો ૨૦% વકીલો ક્યારેય કોર્ટમાં કેસ લડવા જતા નથી આ એક જ એવો વ્યવસાય છે જેમાં પૈસા, પ્રસિધ્ધિ અને સત્તા મળતી હોય છે. તો આવા ૨૦% વકીલો છે ક્યા ? તેઓ કોર્પોરેટ ઓફીસોમાં કાયદાકીય સંસ્થાઓ બીજાના વ્યવસાયમાં સલાહકાર તરીકે કામ કરે છે તેઓ દરેક પ્રકારનાં વહીવટી કાર્યો કરે છે તેઓ સમાજમાં, વ્યવસાયમાં દરેક જગ્યાએ કામ કરે છે મને ખાતરી છે કે જે રીતે ભારતનો વિકાસ થઈ રહ્યો છે. આવનારા વર્ષોમાં

આ પ્રકારે ભારતના વકીલો પણ કાર્ય કરશે. ઉપરાંત ભવિષ્યનાં વકીલોમાં જે તે વિષયની નિપૂણતા હોવી જરૂરી છે. જૂના જમાનામાં આપણાં કૌટુંબિક ડોક્ટર હતા અને તે આપણને તમામ દર્દની દવા આપતા પરંતુ આજના જમાનામાં દરેક ડોક્ટર અલગ – અલગ ક્ષેત્રના નિષ્ણાંત હોય છે. જે પ્રકારની તકલીફ હોય તેવા જ ડોક્ટર જોડે જવું પડે. મને એવું લાગે છે કે આવનારા ૧૦ થી ૨૦ વર્ષમાં આ જ પરિસ્થિતિ વકીલો માટે પણ આવશે. આપણે કાયદેસરની સંસ્થા બનાવી પડશે. સહકારી સંસ્થાની દરમ્યાનગીરીથી અનેક કેશોનો નિકાલ આવી શકે છે.

મેં ભારતની અનેક લો કોલેજનો અભ્યાસક્રમ જોયો છે. પરંતુ મેં એક પણ કોલેજના અભ્યાસક્રમમાં બાળકોના હકો વિશે કોઈ વિષય જોયો નથી. કારણ કે તેમાં રૂપિયા નથી. બાળ અદાલતમાં કોણ કામ કરવા જશે. ભારતનો ત્રીજા ભાગનો હિસ્સો બાળકોનો હોવા છતાં આપણે તેમના હકોને પ્રાધાન્ય નથી આપતા. આમતો બાળકો માટે સંવિધાનમાં ઘણી જોગવાઈઓ છે. હા, એ વાત તો સાચી છે કે જો કોઈ બાળક શહેરનો હોય અને સારા કુટુંબમાંથી આવતો હોય તો તે છેક સુપ્રિમ કોર્ટ સુધી લડી શકશે. પરંતુ મોટાભાગના બાળકોને શોષણનો સામનો કરવો પડે છે. કેટલાંક મા-બાપ તો બાળકોને વેચી દે છે. બાળકોને ગેરવતણૂંકનો સામનો કરવો પડે છે. બાળ મજૂરીએ આજનો સૌથી કટોકટી ભર્યો પ્રશ્ન છે અને આજ બાળકો આવનાર ભવિષ્યનાં નાગરીકો બનશે. આજ બાળકો દેશને આગળ લઈ જશે. આ ખૂબ જ ગંભીર સમસ્યા છે.

પાંચ વર્ષ પહેલાં કેન્દ્ર સરકારે એક ખરડો પસાર કર્યો છે જેને ગ્રામીણ ન્યાયાલય થી ઓળખવામાં આવે છે. ગામડાંની સામાન્ય બાબતોના કેસ માટે ગામડાના લોકોને છેક શહેર સુધી નહીં જતા પોતાના ગામમાં જ કેસનો નિકાલ કરવાની સગવડ પૂરી પાડવામાં માટે કેન્દ્ર સરકારે ગ્રામીણ ન્યાયાલયનો ખરડો પસાર કર્યો હતો. ગામડાના વ્યક્તિને પોતાની રોજગારી બગાડીને શહેરમાં કેસ લડવા ના જવું પડે તે જ મૂળભૂત આશય છે. પહેલા અમદાવાદ કે આણંદની જીલ્લા અદાલતોમાં કેસ ચાલતા. જે તે દિવસે કેસનો નિકાલ ન થાય તો બીજી મુદત પડતી અનેક વખત આવું થતા વ્યક્તિ પોતાની રોજગારી બગાડીને દરેક વખતે કોર્ટમાં આવતો નહી તેથી ગ્રામીણ અદાલતની રચના કરવામાં આવી છે. પાર્લામેન્ટમાં પસાર થયેલા ખરડા અનુસાર ન્યાયાધીશોને જે તે ગામની ગ્રામીણ અદાલતમાં જવાનું સૂચન પણ કરવામાં આવ્યું છે. કેટલાક ખૂબ જ સામાન્ય પ્રકારનાં મુદ્દાઓને જેવા કે સિંચાઈ બાબતોનો કેસ, મહેસૂલ બાબતોનો કેસ વગેરેને જે તે ગામમાં જ નિકાલ કરવામાં આવે. ગ્રામીણ અદાલતને વધારે પ્રાધાન્ય આપવા માટે કેન્દ્ર સરકારે જાહેર કર્યું છે કે આવતા ૬ વર્ષો સુધી જે રાજ્ય સરકાર ગ્રામીણ અદાલતો ચલાવશે તેમને અલગ અલગ

પ્રકારની ગ્રાંટ આપવામાં આવશે. મને એ જાણીને દુઃખ થયું કે આખા ભારતમાં ફક્ત ૫૭ ગ્રામીણ અદાલતો કાર્યરત છે. સરકારની વિચારસરણી પ્રમાણે ઓછામાં ઓછી ૫૦૦ ગ્રામીણ અદાલતો કાર્યરત હોવી જોઈએ. વકીલને ગામડાંમાં જવું ગમે છે ક્યાં, ન્યાયાધીશને ગામડાંમાં જઈને કામ કરવાનું અનુકૂળ આવે છે ? આનું કારણ એ છે કે ગ્રામીણ નાગરીકનો આપણો ખ્યાલ જ ખોટો છે. ૪૦% ભારતીયો શહેરીકરણવાળા વિસ્તારોમાં રહે છે. ગુજરાતમાં પણ ગ્રામીણ ન્યાયાલય કાર્યરત નથી. તેનું કારણ કદાચ એ હોઈ શકે કે સત્તા પરનાં લોકોને ગ્રામીણ લોકોની મુશ્કેલીઓમાં રસ ન હોય. કદાચ તેમાંથી વધારે રૂપીયા ન કમાઈ શકાય. ફેમીલી કોર્ટ જ્યાં વકીલોનું કોઈ કામ રોકતું નથી. તેમને ફેમીલી કોર્ટની બહાર રાખવામાં આવે છે. જેમાં જાતિનાં ભેદભાવ ને મહત્તમ ન્યાય આપવામાં આવે છે. ઘરનાં દરેક બાળકોને યોગ્ય ન્યાય આપવામાં આવે છે. ખાનગીમાં આવા કેસો ચાલે છે ઝડપથી તેનો નિકાલ પણ કરવામાં આવે છે. કુટુંબને ભારતીય સમાજની સંગઠીતતાનું પ્રતિક છે. આ પ્રકારને કોર્ટમાં કૌટુંબિક બાબતોના કેસોનો ઝડપી નિકાલ કરીને કુટુંબ ને વિભાજીત થતા અટકાવવામાં આવે છે અને બાળકોનાં જીવનને બચાવવામાં આવે છે. આજકાલ ફેમીલી કોર્ટની પરિસ્થિતિ દયનીય થઈ ગઈ છે.

કાયદાનાં અભ્યાસક્રમમાં કૃષિને લગતા કોઈ કાયદા ભણાવવામાં નથી આવતા. તદ ઉપરાંત ખાતર અને ખેત પેદાશને લગતા કાયદા, સહકારી મંડળીને લગતા કાયદા અને ચા જેવા અનેક કાયદા કોઈપણ લો કોલેજમાં ભણાવવામાં નથી આવતા. કાયદામાં અભ્યાસક્રમમાં આના ઉપરાંત અનેક કાયદા ભણાવવામાં આવે છે. પરંતું જે પાયાની જરૂરીયાત વાળા કાયદા છે તે જ આપણા અભ્યાસક્રમમાં નથી. તેથી જ વકીલો ગામડાંમાં કામ કરવાને બદલે શહેરમાં કોર્પોરેટ સેક્ટરમાં કામ કરવાનું પસંદ કરે છે કારણ કે તેમને આ પ્રકારનાં કાયદાનું જ્ઞાન હોય છે. તમે કોઈ પણ કોલેજનો અભ્યાસક્રમ જોઈ લો તેમાં લાંચરૂઝવત વિશે કશું જ ભણાવવામાં નથી આવતું. આંતકવાદ વિશે કશું જ જ્ઞાન નથી આપવામાં આવતું. જ્ઞાતિવાદ વિશે કશું જ સમજાવવામાં નથી આવતું ભારત અત્યારે આ ત્રણ બાબતોથી હેરાન થઈ રહ્યું છે. લાંચરૂઝવત (Corruption), આંતકવાદ (Terrorism) અને જ્ઞાતિવાદ (Communism) આંમાથી એક પણ બાબત ભારતની એક પણ લો કોલેજમાં ભણાવવામાં આવતી નથી. ભારતની લો કોલેજ માટે તો આ વિષયો પરગ્રહી સમાન છે. મારો કહેવાનો અર્થ એ છે કે આપણે આપણા ભાવિ વકીલોને એજ શીખવાડીએ જે હાર્વડ યુનિવર્સિટી તેના અમેરિકા વિદ્યાર્થીઓને શીખવાડી રહ્યું છે. એક વખત પાલખીવાળા એ કહ્યું હતું કે ભારતમાં વધારે ને વધારે કાયદાઓ છે અને ઓછામાં ઓછો ન્યાય છે. તે ખરેખર

સાચુ છે એમાં હું થોડું ઉમેરતા કહું છું કે આપણી પાસે વધારે ને વધારે વકીલો છે અને ઓછામાં ઓછો ન્યાય છે.

શું આપણે એવું કશું કરી શકીએ કે જે આપણા સંવિધાનમાં કહેવામાં આવ્યું છે તેને જ સાચુ સાબિત કરી શકીએ શું આપણો નવો લીગલ એજ્યુકેશન એક્ટ બનાવી શકીએ જેના દ્વારા સંવિધાનનાં હેતુઓને આપણે ન્યાયમાં પરીવર્તિત કરી શકીએ ? નવનિર્મિત ભારત માટે આપણે અલગ પ્રકારનો શ્રદ્ધાનો અભ્યાસક્રમ બનાવી શકીએ ? શું આપણે આપણા વકીલોને સામાજીક જવાબદારી નિભાવતા કરી શકીએ. વકીલો પણ ન્યાયધીશો કેટલા જ સામાજીક રીતે જવાબદાર હોય છે. શું આપણે દરેક વકીલને તેની કારકાર્દીનો ૧૦% ભાગ સામાન્ય માણસને મદદરૂપ થવા વાપરતા કરી શકીએ ? અને જો એમ ન થાય તો તેનું લાયસન્સ રદ બાતલ ગણવું. શું આપણે વકીલોને એક વર્ષ ગ્રામીણ અદાલતોમાં કામ કરવા દબાણ કરી શકીએ ? મારી દૃષ્ટિએ આ દરેક બાબત શક્ય બની શકે. આપણે તેને યોગ્ય અને જરૂરી માનીએ તો આ શક્ય છે. મને તો એવો વિચાર આવે છે કે આપણે લીગલ એજ્યુકેશન ને જ જસ્ટીસ એજ્યુકેશન બનાવી દેવું જોઈએ. જેવી રીતે ડોક્ટરનો સંબંધ માણસના સ્વાસ્થ સાથે છે નહીં કે રોગ સાથે તેવી જ રીતે વકીલનો સંબંધ ન્યાય સાથે હોવો જોઈએ નહીં કે ઝઘડા કે મતભેદ સાથે અને જો આમ થાય તો લીગલ એજ્યુકેશનનો મૂળભૂત હેતુ છે તે જ જસ્ટીસ એજ્યુકેશનનો હેતુ બની જાય.

આજના આ આધુનિક અને સ્પર્ધાત્મક જમાનામાં ગ્રામીણ વિસ્તારને છોડી શહેર તરફ વાળવું જરૂરી બની ગયું છે. આપણે એવા વકીલોનું ઘડતર કરવું જોઈએ જે વૈશ્વિક રીતે કેસ લડી શકે. ભારતીયોએ વિશ્વભરમાં પોતાના વેપાર ધંધાની શરૂઆત કરી છે. હું નિરમા યુનિવર્સિટીનાં ચેરમેનને કહેતો હતો કે આજે ભારતનો સૌથી મોટો વ્યાપાર જેની જોડે જોડાઈ રહ્યો છે કે જેમાંથી આપણા લાખો કરોડોનો વ્યાપાર કરી રહ્યા છીએ તે દેશ ચીન છે. પરંતુ કમનસીબી એ છે કે આપણને ચીનના કાયદા અને તેમાં રહેલી આંટી ઘૂંટીનું કશું જ્ઞાન નથી. કોઈ પણ વકીલની વાત કરીએ તો, સૌરાબજી, વેણુગોપાલ, નરીમન કે જેઠમલાણી જેવા કાઉન્સિલના નેતાઓ પાસે પણ ચીનના કાયદા અને ન્યાયની પદ્ધતિનું જ્ઞાન નથી. ભારતનાં વેપારીઓ ચીનમાં કેસ લડવા માટે ઈંગ્લેન્ડનાં વકીલોનો સહારો લે છે. અને તેમને ફી પેટે પાઉન્ડમાં ચૂકવણી કરે છે. આ એવું બતાવે છે કે ભારતના વકીલોમાં કોઈ જ ટેલેન્ટ નથી જો આપણે ચીન જોડે વેપાર અને વાણિજ્યનો વ્યવહાર રાખવો હોય તો આપણે તેની કાયદાની પદ્ધતિઓ જાણવી જ પડશે. આપણા વકીલોમાં ચીનના કાયદાની આંટી ઘૂંટીની જાણકારી અને નિપૂણતા કેળવવી જ પડશે. આ

વાતની નિરમાના ચેરમેન પર એટલી સરસ અસર થઈ કે હાલમાં ચાલી રહેલા વાઈબ્રન્ટ ગુજરાતમાં નિરમા ચીનની ઘણી યુનિવર્સિટી સાથે વાટાઘાટો કરીને ચીનની કાયદાની માહિતી એકત્ર કરીને નવો અભ્યાસક્રમ જરૂર શરૂ કરશે. કેટલાંક વકીલો એલ.પી.ઓ. કરી રહ્યા છે. એલ.પી.એ એટલે બીગલ પ્રોસીજર આઉટસોર્સિંગ આ ખરેખર ખૂબ જ સારી બાબત કહેવાય. પરંતુ આ કામ તેઓ અમેરિકા, ઈંગ્લેન્ડ કે ઓસ્ટ્રેલીયાના વકીલ કે તેની કંપની માટે કરે છે. શું આપણે આ કામ ભારતમાં ના કરી શકીએ ? હું આ સંસ્થાને પુછું છું કે શું તમે આ પ્રકારના અભ્યાસક્રમને અમલમાં મુકી શકો છો ? શું તમે એવા વકીલ તૈયાર કરી શકો કે જેઓ કોર્પોરેટ લોયર કે ટ્રાન્સએક્શન લોયર તરીકે કંપનીઓ વચ્ચેની સમજૂતીના કરાર કરાવી શકે ? સાયન્સ અને ટેકનોલોજીને આપણે વકીલાત સાથેના જોડી શકીએ ? આઈ.સી.ટી અને સાઈબર ક્રાઈમ માટે આ પ્રકારનાં વકીલોની ખૂબ જ જરૂર પડે છે. સાઈબર મુશ્કેલીઓ માટે વકીલ પાસે કોઈ જ જવાબ હોતો નથી. ઈન્ડિયન ઈન્સ્ટીટ્યુટ ઓફ ટેકનોલોજી, ખડકપૂરે પણ નવી લો કોલેજ શરૂ કરી છે. તેમાં ફક્ત 'બી.ઈ' કે 'બી.ટેક' ના વિદ્યાર્થીઓને જ પ્રવેશ આપવામાં આવે છે. ત્યાં દર વર્ષે ૫૦ વકીલને પેટન્ટ, બાંધકામને લગતા, ફાર્માસીને લગતા કેસ લડવા માટે આપવા માં આવે તો આજના વકીલો શું કરશે. બાંધકામને લગતા કેસોમાં એન્જીનીયર વધારે સારી રીતે કામ કરી શકશે.

આ ઉપરાંત સ્પેશ લો, એનર્જી લો, માઈનીંગ લો, પેટ્રોલીયમ લો, ટ્રાન્સપોર્ટેશન લો, સીપીંગ લો, વગેરેને અભ્યાસક્રમમાં સમાવવાની જરૂર છે. ટેલીકોમ લો જાણવો જરૂરી છે. 2G સ્પેકટ્રમ લો ની માહિતી હોવી જરૂરી છે. આ કેસ ફક્ત લાંચ રૂશ્વતનો કેસ નથી તેમાં ઘણી બધી બાબતો જોડાયેલી છે.

દાભોલમાં એક પણ યુનિટની ઈલેક્ટ્રીકસીટીનું ઉત્પાદન કર્યા વગર મહારાષ્ટ્ર સરકારને ૩૦૦ મીલીયન ડોલર્સનું નુકશાન થયું કારણ એ હતું કે એટ્રોન કોર્પોરેશન જોડે યોગ્ય રીતે ભાવતાલ કરવામાં ઉણા ઉતર્યા અને તેને કારણે આટલું મોટું નુકશાન થયું. જે રીતે ઈલેક્ટ્રીસીટીનું ઉત્પાદન થયું હતું તે રીતે તેનો યોગ્ય ભાવ નક્કી નહી કરી શકવાથી આવું બન્યું. જેથી આવનારા ભવિષ્યમાં ટેકનોલોજી કાયદાનાં વિષય ઉપર હાવી થઈ જશે.

આપણે આપણા કાયદાનાં વિદ્યાર્થીઓને ટેકનોલોજીથી વાકેફ કરવા પડશે નહી તો તેમના માટે આવનારો સમય ખૂબ જ મુશ્કેલ બની રહેશે. બાયો સાયન્સીસ, અર્થ સાયન્સીસ, સ્પેસ

સાયન્સીસ વગેરે આવનારા ભવિષ્યમાં પડકાર રૂપ રહેશે. આપણે આપણા કાયદાના સ્નાતકોને આ પડકારનો બીજો પડકાર એ છે કે એન્જીનીરીંગ કોલેજ લો કોલેજ સ્કૂલ ચલાવી રહ્યા છે જેથી આવનારા ભવિષ્યમાં એન્જીનીયર અને લો ભેગા થઈને વકીલ બનશે.

કાયદાનો અભ્યાસ એ ફક્ત જ્ઞાનની આપ લે જ નથી પરંતુ તેમાં યોગ્ય સંશોધન થવું ૫૦% જેટલું જ જરૂરી છે. ઉપરાંત, કાયદાની કોલેજોએ નવા સીમાચિન્હો સર કરવા પડશે. કાયદા કોલેજોએ આવનારા ભવિષ્યમાં થનારા ફેરફારને યોગ્ય રીતે સ્વીકાર કરવો જરૂરી છે.

બીજી અનેક બાબતો આ સમયે ચર્ચા નથી કરી શક્યો. મારી તમામ શુભેચ્છાઓ આ સંસ્થામાં રહેલી છે.

આપ સર્વેનો આભાર,